

BURSA'NIN İLK GAZETECİSİ MURAD EMRÎ EFENDİ VE “BURSA” GAZETESİ

Dr. İbrahim İmran ÖZTAHTALI*

ÖZ: Sanayi devriminden sonra hız kazanan modernleşme süreci Osmanlı Devleti'nde de her alanda olduğu gibi basın yayın alanında da kendini hissettirmiştir. İstanbul başta olmak üzere XIX. Yüzyılın sonlarında Bursa'da basın yayın faaliyetleri yoğunlaşmış, devletin ilk teşebbüsü olarak 1869'da resmî *Hüdâvendigâr* gazetesi çıkarılmıştır. Ardından da ilk özel teşebbüs olarak Murad Emrî Efendi'nin 1890 çıkardığı *Bursa* gazetesi yayın hayatına başlamıştır. Halk gözüyle olayların değerlendirilmesini, halkın güncel ve sosyal konularda da aydınlatılmasını temel amaç olarak belirleyen *Bursa* gazetesi 1890-1912 yılları arasında zaman zaman kesintiye uğrasa da XIX. yüzyıl Bursa kültür hayatını aydınlatmayı sürdürmüştür.

Anahtar Kelimeler: Murad Emrî Efendi, Bursa, *Bursa* gazetesi.

The First Journalist in Bursa: Murad Emrî Efendi and the Newspaper “Bursa”

ABSTRACT: The modernity process, which accelerated after the Industrial Revolution, was influential in the area of press as well as the other areas in the Ottoman Empire. In the late 1800s the press work got more active in Bursa following that of in Istanbul, and the formal newspaper of *Hüdavendigar* was published in 1869 as the first government enterprise. Following that Murad Emri Efendi published the newspaper of Bursa in 1890 as the first private enterprise. The newspaper of *Bursa*, basically aiming at assessing the events by the public eye and enlightening the public in terms of the topical and also the social issues, preserved shining upon the 19th century Bursa cultural life although it had discontinued from time to time between 1890 and 1912.

Key Words: Murad Emri Efendi, Bursa, the newspaper of Bursa.

* Uludağ Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Sahne Sanatları Bölümü
ibrahimoztahtali@gmail.com

Gazeteler, tarih, edebiyat ve kültür araştırmaları için oldukça önemli bir kaynak grubunu oluşturmaktadır. Bu kaynaklar dağınık fakat bir o kadar da zengin bir içeriğe sahiptir. Yařama dair ne varsa oluştukları dönemler içerisinde gazetelere yansımakta ve kamuoyunun bunlarla ilgili olarak nabzını gazeteler tutmaktadır. Gazeteler, toplumdaki tüm gelişmeleri -ki bu gelişmeler siyasi tarih dışında ekonomik, kültürel ve her türlü toplumsal konuyu da içermektedir-, yönetimlerin, resmî ve özel teşekküllerin aldığı kararları, toplumsal ve bireysel olayları, günlük yaşamı kendi açılarından da olsa yansıttığı gibi, bütün gelişmeler karşısında toplumun tepkilerini ve görüşlerini de yansıtmaktadır. Bu çalışmamızda Bursa basın tarihinin kurucusu sayılan Murad Emrî Efendi'nin gazetecilik yönünü ve Bursa'nın resmî olmayan ilk gazetesi *Bursa'yı* ilk nüshasından itibaren ulaşabildiğimiz son nüshasına kadar ana hatlarıyla ele almaya çalışacağız.

Bursa'da ilk gazete devlet eliyle çıkarılan *Hüdâvendigâr* gazetesi-dir. Vilâyetin resmi yayın organı olarak ilk nüshası 8 Şubat 1869'da yayımlanmıştır (Kaplanoğlu: 2006, 93). Gazetenin ilk sayısındaki "Mukaddime" başlıklı başyazıda, "*Müsaade-yi Celîl-i Hazret-i Şehinşâhilerince erzân ve şâyân buyurulması*" üzerine çıkarılmakta olduğu belirtilmiştir. Bu başyazıda, *Hüdâvendigâr* adının seçilme gerekçesi de şöyle anlatılmıştır: "*Vilâyet-i mezkûrenin merkezi olan Burusa memleketi, pâyitaht-ı kadîm-i saltanat menbâ-i hass olmak ve merkez olan livânın 'Hüdâvendigâr' nâmı ile şöhret-i mefhareti bulunmak cihetiyle, işbu ceridenin dahi ism-i mezkûr ile yâd olunması tensip kıldı.*"

Bursa'nın bu ilk gazetesi dört sayfa ve 50X25 santimetre olup haftada iki kez, çarşamba ve cumartesi günleri yayımlanmıştır. Yıllık abone bedeli 100 kuruş, altı aylığı 50 kuruş, bir sayısı ise 20 para (yarım kuruş)dan satılmıştır.

Bursa'da ilk özel süreli yayın, 1869'da *Hüdâvendigâr*'ın yayımlanmasından yaklaşık on yedi yıl sonra, 1 Rebiülevvel 1305 (9 Aralık 1886)da Ferâizcizâde Mehmet Şakir Efendi tarafından kendi matbaasında basarak yayımlamaya başladığı *Nilüfer* dergisidir (Mülâzım Abdülkadir: 2008, 20). Ferâizcizâde, 1880'te Bursa'nın ilk özel basımevini kurmuş (Mülâzım Abdülkadir: 2008, 203) ve bu basımevinde kendi eserlerinin basımını yapmaya başlamıştır. *Ferâizcizâde Matbaası*, Alacamescit mahallesinde, günümüzde kendi adıyla anılan Ferâizcizâde sokağında kurulmuştur (Mülâzım Abdülkadir, 2008, 203; Kaplanoğlu: 2006, 128). 1974'te *Bursa Hakimiyet* gazetesinin ilk sayılarında yayımlanan bir araştırmada, basımevinin "litoğraf" taşlarının bir duvar kenarında durmakta olduğundan söz edilmekte ve bu taşların bir fotoğrafına yer verilmektedir.

Bursa'da gazetecilik ve yayıncılık alanında sözü edilecek en önemli kişilerden biri de 1850 yılında, bugün Yunanistan sınırları içinde

kalan Larissa (Yenişehir Fenar)'da doğan Murad Emrî Efendi'dir. Murat Emrî Efendi, 1878 Berlin Antlaşması'nın ardından 1882'de ailesiyle birlikte Bursa'ya göçmüştür. Okumaya ve kitaba düşkün bir karakter sergileyen Murad Emrî Efendi, çok istemesine rağmen düzenli bir eğitim görememiştir (*Bursa* gazetesi, 1. nüsha, Mukaddime, 1306, s.1). Bu eksikliği, on binden fazla kitaptan oluşan şahsi bir kütüphane oluşturup okuma ve yazma faaliyetiyle gidermeye çalışmıştır. Bursa'ya göçünden sonra eğitim konusundaki girişimleri bu eksikliğin bir telafisi olarak karşımıza çıkmıştır. Çok yönlü bir entelektüel olarak Murad Emrî Efendi, Bursa'da önce bir kütüphane kurarak *Kütüphane-i Emrî*'yi Bursalıların hizmetine sunmuştur. Çok geçmeden de *Kitaphane-i Emrî*'yi açarak modern bir kitapçı olarak Bursa kültür hayatının önemli bir parçası olmuş, İstanbul'da çıkan kitapları çok zaman geçmeden Bursa'da okuyucularla buluşturmuştur.¹ Emrî Efendi'nin Bursa'ya gelişiyle hem onun hem de XIX. Yüzyıl Bursa'sında farklı bir dönem başlamıştır. Murad Emrî Efendi Hüdavendigâr Matbaası'nda bastırmaya başladığı *Fevâ'id*'le gazetecilik mesleğine ilk adımını atmış, bu adım, Murad Emrî Efendi'ye Bursa'nın ilk sivil gazetecisi unvanını da kazandırmıştır.

Murad Emrî Efendi'nin önemli bir yönü de matbaacı kimliğidir. Ferâizcizade Matbaası'ndan sonra Bursa'nın ikinci özel matbaasını 1885'te Murad Emrî Efendi kurmuştur (Mülâzım Abdülkadir: 2008, 203). Önce *Fevâ'id*'i daha sonra Bursa'nın resmi olmayan ilk gazetesi *Bursa*'yı ve ilk ekonomi dergisi olan *Sanayi*'i de kendi matbaasında basarak Bursa kültür hayatına kazandırmıştır.

Bursa'nın bilinen en eski gazetecisi ve Bursa basın tarihinin kurucusu olarak kabul edilen Murat Emrî Efendi, 6 Teşrinisani 1306 - 18 Kasım 1890'da "*Bursa*" adı ile haftalık bir gazete çıkarmaya başlamıştır. Gazete, haftada bir, perşembe günleri yayımlanmaktadır. Bursa Eski Basma ve Yazma Eserler Kütüphanesi'nde 5578 numarada kayıtlı olarak 1. sayıdan itibaren 150. sayıya kadar üç cilt halindeki koleksiyonu gayet iyi muhafaza edilmiştir. Bu koleksiyon Murad Emrî Efendi'nin kızı Lütfiye Hanım'ın oğlu Dr.Fuad Togar tarafından başlanmıştır. Ankara'da Milli Kütüphane'de 1956 SC 12'de muhtelif nüshalarının kayıtlı olduğu tespit edilmişse de yaptığımız araştırmada bu kayıta gazeteye ulaşılammıştır (Duman: 2000, 192). Bunların dışında bazı özel koleksiyonlarda da Bursa gazetesinin muhtelif nüshalarına rastlanmaktadır.²

¹ Bursa'nın ilk modern kitapçısı ve kütüphanesi 1910 yılına kadar Vilâyet binasının karşısında faaliyetini sürdürmüştür.

² Bursalı bir gazeteci, araştırmacı-yazar ve koleksiyoncu olan Sayın Raif Kaplanoğlu'nda ve Bursa Kent Müzesi Koordinatörü Sayın Ahmet

Bursa gazetesi 23x30 ebadında 4 yaprak, 8 sayfa olarak Matbaa-i Emrî'de basılmıştır. Gazetenin ilk nüshasında padişaha övgü ve duanın ardından “Muüaddime” başlıklı yazıda Murad Emrî Efendi önce kendi hayatıyla ilgili ayrıntıları vererek o güne nasıl ulaştığını anlatmış, daha sonra da *Bursa* gazetesini nasıl çıkardığını şu sözlerle dile getirmiştir:

“...*Bu mülk ü millete mahsa inâyet-i rabbani ve zamir ü münir cihan banileri mülheme-i siccâni bulunan padişah-ı ümran-perver ve şehenşah-ı me’ali-güster efendimiz hazretleri ecdad-ı izam mülukânelerinin pay-i taht-ı kadîmi bulunan mahrusa-i Burusa’nın usûl-i cedid üzere tezeyyüd-i i’marını arzu buyurarak işbu arzu-yı hilafet-penahilerini icra maksadıyla i’aşem vüzera-yı saltanat-ı seniyesinden vezir-i meali mir Mahmud Celaleddin Paşa hazretlerini vali-i vilayet ta’yin ve vazife-i mukaddese-i meökûreyi müşarun ileyh hazretlerine tevdi’en ihzamete irade-i mekârim adeta cedarileri şeref müteallık buyurulmuş olmakla paşa-yı müşariin ileyh beldemize bi’l-vürud rıza-yı irtiza-yı hazret-i şehriyariye muvafık ve sevgili padişahımıza hayr du’a kazandırmak uğrunda her türlü teşebbüsât-ı ciddiyede bulduklarını çeşm-i meserretle müşahede eylediğimde “Müzda-yı diline dem-i vuslat-ı maksud erdi” diyerek mu’avenet-i fethimanelerine müraca’atla arz-ı meram ve riş-i deruna merhem-i merhamet-i devletlerini istirham edip nam-ı aciziye siyasî bir gazete imtiyazı ahziyle tesrir buyurulmaklığımu niyaz eyledim. Cenab-ı vacibü’l-vücut hakk-asifanelerinde nev-cihat-ı cihan-ı derecat hazret-i padişahiye da’im ü müzdad buyursun. Haftada üç defa çıkarılmak üzere “Burusa” ünvanı altında bir gazete imtiyazı istihsaline bendelerini çerağ buyurdular ne büyük himmet ! Ne büyük efendilik.”*

Murad Emrî Efendi, *Bursa* gazetesinin çıkarılış amacını *Bursa* gazetesinin 2. nüshasında “İfade-i Mahsusa” başlıklı yazısıyla şöyle açıklar:

“*Maksad ve meslek-i acizanemiz ise işbu hidmete bi’l-iştirak vilayetimize a’id malumat ve icra’ati mahall-i sa’ireye isal ve pay-i taht-ı saltanat-ı seniyye ve velayat-ı saire-i şahaneye müteallık malumat ve icra’atden vilayetimiz ahalisini haberdar etmektir. Şahsiyat ve ef’al-i mahsusa-i zatiyeye müte’allık hususatdan bahse ise (Burusa)mız mucanebet edecektir.*”

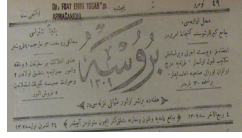
Yine bir başka yazısında da “İhtar-ı Mahsus” başlığıyla gazetenin amaçlarından birini şöyle dile getirmiştir: “*Gazetemizin te’sisinden maksad devlet ve memlekete ve umuma hüsn-i hizmetden ibaret olmakla Burusa ile neşr olunacak resmî ve gayr-ı resmî her nev i’lanatın gayet*

Erdönmez’de *Bursa* gazetesinin bazı nüshaları bulunmaktadır. Bu nüshalar arasında 150. Nüshadan sonrakilerden de mevcuttur.

ehven fiyatla kabul ve derc edilecek ve nizamen gazetelerle neşr edilmesi lazım gelen ilânât sahiplerimizin fukaradan bulduklarına da'ir rü'esa-yı mehakim tarafından verilecek ilm ü haber üzerine o misilli ilânâtın bila-ücret derc ü neşr olunacağını ihtar eyleriz.” (Bursa gazetesi, 138. Nüsha, s.1)

Murad Emrî Efendi 24 Teşrinievvel 1307 (5 Kasım 1891) tarihli 49. nüshada bir buçuk yıllık bir aradan sonra gazetenin tekrar çıkmaya başlaması münasebetiyle kaleme alınmış “Tahdis-i Nimet ve Arz-ı Mahsus” başlıklı makalede bu hususu açıklığa kavuşturmuştur. Bu makaleden anlaşıldığına göre Murad Emrî Efendi, bir gazetenin çıkarılması için o zamana göre gerekli olan her şeyi güçlülük ve borç harç ile bir araya getirip Bursa’ya çıkarmaya başladıktan kısa bir süre sonra bir yangın felaketine uğramıştır. Bu yangında bütün matbaası yandığı için Murad Emrî Efendi gazetesini bir süre kapatmak zorunda kalmıştır. Fakat Emrî Efendi toparlanıp matbaasını yeni başlan düzene koyduktan sonra *Bursa* gazetesi tekrar basılmaya başlamıştır.

Gazetenin başlığı üstünde kaçınıcı nüsha olduğunu belirten numara, gün “Perşembe” ve kaçınıcı sene olduğunu belirten ibareler sıralanmıştır. Sağ üst köşede mahal-i idaresi: “*Cami-i kebir karşısında Kitap-hane-i Emrî'dir umur-ı idare ve umur-ı tahririye ve gazeteye müteallik hususat-ı saire için sahib-i imtiyaz namına müracaat olunur*

posta ücreti verilmemiş mektuplar kabul olunmaz mütekatib-i varide gazeteye derc olunsun olunmasın iade olunmaz.” denilmektedir.

Sol üst köşede ise; “*Peşinen iştirası seneliği Burusa'da 30 ve haricde 40 guruşdur*” kaydı vardır. Daha sonra ise ilan tarifesine yer verilmiştir: “*Âdi ilânâtın beher satırından 1 ve banka ve şirket ve umur-ı sarrafîyeye müteallik olandan 2 ve havadis sırasında geçirilmek istenen ilânlardan 5 guruş alınır*” dendiikten sonra başlığın altında “*Haftada bir neşr olunur Osmanlı gazetesidir*” ibaresi görülmektedir. Bunun altında iki çizgi arasında sağda Arabî tarih, solda miladî tarih belirtilmekte ve iki tarih arasında da “*Fenne ve eğitime dair yazılara sütunlarımız açıktır.*” ibaresi görülmektedir.

Gazete üç sütun üzerine tertiplenmiştir, dili oldukça ağırdır. Gazetenin yayın politikası gereği, Emrî Efendi padişaha bağlılığı her nüshada vurgular.

Bursa gazetesinde hemen her konuda makaleler yer aldığı gibi Bursa ve havalisinden de bol miktarda haber yayımlanmaktadır. Bu arada vilayete ait bazı kararlarla, memurlara ait tayin, nakil ve terfiler de haber olarak yayımlanmaktadır. “*Karahisar muhbir-i mahsusamızdan*”, “*Ban-*

dırma muhabirimizden mektup”, ifadelerinden anlaşıldığına göre gazete yönetiminin Bursa'nın hemen bütün ilçeleri ile yakın vilâyetlerde muhabirler bulundurmaktadır.

Gazetenin sahibi Murad Emrî Efendi faal, becerikli bir işadamdır. Bir taraftan matbaa işletmiş, bir taraftan da aynı yerde bir kitaphane ile ayrıca *Bursa* gazetesini idare etmiştir. Vilayete ait resmî ilanlar daha ziyade *Hüdâvendigâr* gazetesinde yayımlanmıştır. Murad Emrî Efendi *Bursa* gazetesi ile Bursa'da bir ilki daha gerçekleştirerek Bursa'daki ticarî çevrelere özel ilân-reklam fikrini kabul ettirmiş, *Bursa* gazetesinin hemen her nüshasında “İlânât” başlığı altında özel ilânlara yer vermiştir. Bu ilânlardan biri Cezayirlizâde Şekerci Rızâ Bey tarafından verilmiştir. İlânda şekerci dükkânında bulunan tüm reçel, şurup ve şerbetlerin isimleri sayılmıştır. Bunlar arasında günümüzde Bursalıların bilmedikleri “ceviz filizi şurubu” dikkat çekmektedir. Nitekim *Bursa* gazetesinde zamana göre oldukça yoğun bir özel ilân ve reklam yayımına rastlanmaktadır (Kaplıanoğlu: 2008, 22-23). Ayrıca ilân tarifesinden de anlaşıldığı gibi, normal ilân dışında “neşriyat ilânı” sisteminin de Bursa'da ilk uygulamasını Murad Emrî Efendi başlatmıştır. Hemen hemen her nüshada yeni kitaplar tanıtılmakta, “*Alâü'l-husus umum mekâtip talebesi efendilerine ziyadesiyle yarayan bazı kitaplar bir vech-i ati ilân edilir.*” (*Bursa* gazetesi, 68. Nüsha, s. 7) benzeri ifadelerle duyurulmaktadır.

Bursa gazetesi başlığı sarı yıldızla ve temiz bir baskıyla yayımlanmıştır. İdarehane başlangıçta Cami-i kebir karşısında iken 8 Haziran 1308 (1892)den itibaren Hükümet karşısındaki Kitaphane-i Emrî olarak değiştirilmiş, matbaa da Kapalıçarşı Demirkapı Geyve Hanı 56 numaraya nakledilmiştir.

Bursa'daki basın hayatı içinde “*Bursa*” ismi birçok gazete tarafından kullanılmıştır. Bunlardan Murad Emrî Efendi'nin *Bursa'sı* ile *Hüdâvendigâr* gazetesinin devamı olan, önce *Resmî Bursa*, daha sonra da *Bursa* olarak yayımını sürdüren ve 1953 yılına kadar gelmiş olan Vilâyete ait gazete ve cumhuriyetin ilânından sonra Muin-i Hilâl Matbaası'nda basılan *Yeni Bursa* gazeteleri ayrı ayrı gazetelerdir ve birbirleriyle herhangi bir ilişkisi yoktur.

Murad Emrî Efendi'nin *Bursa'sının* kapanış tarihi tam olarak belli değildir. Bazı kaynaklarda yayın hayatına 1912 yılına kadar devam ettiği kaydedilmektedir. Gazetenin son olarak 1000. Nüshasının yayımlandığını yine kayıtlardan öğreniyoruz (Kaplıanoğlu: 2006, 129; Duman: 2000, 192). Bununla birlikte 1927 *Bursa Salnamesi*'nde de Bursa'daki gazeteler sayılırken *Yeni Bursa*'dan bahsedildiği halde *Bursa*'nın adı geçmemektedir (1927 *Bursa Vilayeti salnamesi*: 1927, 334).

Bursa gazetesinin dikkat çeken önemli nüshalarından biri 775. Nüshadır. Gazetenin 16. yılında 13 Teşrinisani 1323'te yayımlanan nüsha saf Bursa ipeğine basılmıştır. Bu sayının kâğıda basılı bir nüshası yoktur. Bursa Basın Müzesinde sergilenmekte olan bu nüsha, Sayın Prof. Dr. İnci Engünün tarafından bağışlanmıştır. Gazetenin Bursa ipeğine basılı olması ayrı bir önem taşımaktadır. Dünyaca ünlü Bursa ipeğini tanıtmayı da amaçlayan bu nüsha ile birlikte bir de gümüş veya bronz bir "kupa" hediye edilmiştir. Kupa üzerinde şöyle yazmaktadır: "*Burusa gazetesi sahib-i imtiyazı izzetli Emrî Efendi takdime-i naçizenemdir.*" Bu metnin sonuna muhtemeldirki kupanın yapımcısı olarak "Adil" ismi yazılmıştır.

Bursa'nın içerik şemasına bakıldığında "İrtihal", "Tebrik", "Taltif", "Madalya", "Tayin", "İcazet", "İbtida", "Askeriye", "ilmiye", "Müktesebat" başlıklarıyla birlikte:

"İlânat-ı resmîyye" başlığıyla devlet adına yapılan duyurular yer aldığı görülmektedir.

"Tevcihat" bölümünde rütbe ve mansıp haberlerine yer verilir.

"Nişan" bölümünde de devlet tarafından verilen nişanlar açık kimliklerle anlatılır. Râgıp Efendi'nin nişanı şöyle duyurulmuştur: "*Aydın vilayeti defterdarı sa'adetli Râgıp Efendi hazretlerine tebdilen ikinci rütbeden mecidi*" (*Bursa* gazetesi, 76. Nüsha, s.5).

"Mütenevvia" kısmında çeşitli haberlere yer verilmekte genellikle de ülke dışındaki ilginç olaylar aktarılmaktadır. Bunlardan biri de "beis-i ebedi" başlığıyla ölüm karşısında duyulan üzüntüyü arttırmak isteyen bir milletin kulaklarını kesmesini anlatan haberdir. Haber şöyledir: "*Memalik-i muhtelifede mevcut adat-ı garibeden birine de³ ahalisinde tesadüf olunur. Kıt'a-i mezkûrede bir aile erkânından biri vefat eder ise mezkûr aile erkân-ı sairesinin vay haline! Gûyâ ziya-ı mezkûrdan hâsıl olan ıztırab-ı manevi kâfi değil imiş gibi bî-çareler büyük bir elem-i maddiye dahi duçar olmak*

mecburiyetinde bulunurlar. Bu bî-çareler akrabadan birisini gaip eyledikleri zaman erkek kadın çocuk ve'l-hâsıl kafesi kulaklarının keserek bu suretle izhar-ı matem etmektedirler. Bunlar meyanında bir kaç defa duçar-ı matem olanların kulakları birçok yerinden kesilmiş olmak cihetiyle

³ Boş bırakılan kısımdaki kelime grubu okunamamıştır. Bir topluluğun adı olduğunu düşündüğümüz ifade şu şekildedir: "(توبول ذله توبول)"

pek ziyade mucip-i garabet bir manzara irae ediyor.” (Bursa gazetesi, 76. Nüsha, s.6)

Gazetenin 147. Nüshasında “Sokak sarhoşları”, “İdam cezası”; 149. Nüshada “Köy düğünleri”, 60. Nüshada “Kütüphane furuhtu”, 66. Nüshada “Tahıl fiyatları”, 144. Nüshada “Osmanlı ordusu ve ordunun terakkiyat-ı umumiye-i Osmaniye hizmeti”, 140. Nüshada “Orman içine ev yapma ve bunun ormana verdiği zarar”, “Kahvelerin kârgirlere tesiri” gibi çok çeşitli haber ve yazılara yer verilmiştir.

“Hariciye” bölümünde ülke dışından haberler yer almaktadır. İngiltere, Almanya, Amerika, Afganistan konu edilen ülkeler arasındadır. *Bursa*’nın 141. Nüshasında “En eski gül ağacı” başlıklı yazıda Fransa’da 1118 yaşında bir gül ağacından bahsedilirken “Cesim bir çınar ağacı” başlığıyla da İngiltere’deki bir çınar ağacı anlatılır.

“Edebiyat” başlığı altında genellikle hayattaki şairlerin gazel, kıt’a gibi şiirlerine yer verilirken “Eslaf” başlığı altında geçmiş şair ve ediplerin eserleri ve yaşam öykülerinden de bahsedilmektedir. Örneğin: gazetenin 143. Nüshasında Lâmi’î Çelebi konu edilerek eserleriyle birlikte tanıtılmaya çalışılmıştır. Ayrıca edebiyat dünyasından haberlere de yer verilir. *Bursa* gazetesinin 7 Şevval 1310 tarihli 118. nüshasında Muallim Naci’nin ölüm haberi duyurulmuş, kısaca Muallim Naci’den bahsedildikten sonra, ölümünden altı yedi ay önce Bursa’ya kısa bir ziyaret gerçekleştirdiği, bu ziyaret sırasında da Murat Emrî Efendi’yi ziyaret ettiği belirtilmektedir. Bu ziyaret sırasında hem *Kitaphâne-i Emrî*’ye hem de *Matbaa-i Emrî*’ye gelerek sohbet ettiğini ve Murad Emrî Efendi’nin burada gösterdiği gayretle neşriyatlarını takdirle karşıladığı söylenmektedir (*Bursa* gazetesi, 118. Nüsha, s.4). Yine gazetenin 133. Nüshasında Nâbizâde Nâzım Bey’in altı aydan beri tedavi gördüğü Haydar Paşa Hastanesi’nde öldüğü duyurulmuştur. 135. Nüshada “*Mekteb-i sultani Farisî muallimi şair-i şehir izzetli Muallim Feyzî Efendi geçen gün şehrimize gelmiştir.*” ve “*Ser-amedan-ı edibamızdan Kadir-zade izzetli Hüseyin Hâşim Bey Efendi şehrimize gelmiştir.*” haberleri yer alır. Ayrıca gazetenin içerik özellikleri dikkate alınarak şairlerden gazete adına çeşitli isteklerde de bulunulur. Bunlardan biri “Şuaradan rica” başlığını taşımaktadır. *Bursa* gazetesinin 80. Nüshasında duyurulan bu ricanın *Bursa* gazetesinin ve Murad Emrî Efendi’nin edebiyata yaklaşımını ve dönemin eğilimlerini de gösterdiği düşünülebilir. Aşk, şarap ve sevgiliden bahseden şiirler yerine gazetenin çıkarılış amacına ve Murad Emrî Efendi’nin çok önem verdiği eğitim faaliyetlerine hizmet edebilmesi için şiirlerin konularının eğitici, öğretici olmasını istenmektedir. Ricada bu şöyle dile getirir:

“Matbaamızın asarından olup yirmi paraya kitap-hanemizde satılmakta olan (Güldeste-i Ahlâk) nam manzum risalenin zeylinde dahi

beyan edildiği vechile edebiyat sözü mucib-i edep olmasından dolayı verilmiş isim olması nazaran hevesan-ı na-meşruayı tahrik eden ve münhastıran mey ve dilberden bahseyleyen eşar addü'l-edibba pek makbul değildir. Binaberin muhtasaran mey ve dilberden bahis ve pek çok yerlerden varid manzum varakaları yazamamakta olduğumuzdan ve bu eserleri tahrir eyleyen kuvvetü'l-ada zevatda asar-ı iktidar gördüğümüzden min ba'd irsaline inayet buyrulacak eşarın mümkün mertebe hikemî olmalarını reca ederiz."

"Mesela Gülistanın ve Mesnevi-i şerifin ibret-amiz ve manzum ba'zı hikâyeleri manzumen Türkçeye naklolunur ve sa'y ve gayret sadakat gibi ilim ve ahlâk erkânından olan maddeler hakkında eşar yazılırsa asar-ı makbule mütehazzır olunmuş olur."

Bu rica şiire hevesi arttırır ve bir sonraki nüshaya bu ricaya mukabil bir cevap gelir. Bu mektupta:

"Bursa gazetesi muharrirliği canib-i alisine efendimiz! Bursa'nın geçenki nüshasında (Şuaradan reca) ser-levhalı ihtarınızı okudum gerçi şair değilsem de şiir yazmağa heveskâr olduğumdan bunu kendimce bir teşvik addederek melfuf gazeli ve Osman Hâzım Efendi biraderimizin naziresini takdim-i huzur-ı edibaneleri ediyorum. Her ikimiz de nev-heves olduğumuz cihetle bi'û-tabî asarımız hatadan kurtulamayacak ise de her halde sa'y ve gayretimize ve hüsn-i niyetimize delalet edecektir ve nice senelerde iktisap etmiş olduğunuz tecariüb ve irfanın netice-i muhassalası demek olan hüsn-i isabeti aleyhinde kimsenin şakk-ı şefe mecali bulunmayan nesayih-i aliyelerine ilk niyet edenlerden olmakla kesb-i muhaffiret eyleriz. Hâce-zade Râsîh"

Görülüyor ki Bursa gazetesi sadece Bursalıları haberdar etmekle kalmaz aynı zamanda kent halkının gazete yoluyla eğitilmesini de sağlar. Murad Emrî Efendi'nin ricasına bir cevap da Muallim Feyzî Efendi'den gelir. Gazetede ki şiirlerin öğretici nitelikte olmasının son derece isabetli olacağını ifade ettikten sonra ilk örneklerini de Muallim Feyzî Efendi verir. Haber Bursa gazetesinin "Edebiyat" bölümünde şöyle duyurulur:

"Hâce-i feyz-i aferin izzetli Muallim Feyzî Efendi hazretlerinden vâsıl-ı yed-i mefharetimiz olan iltifat-name ahsen-i allamedir: Bu def'a dahi mersul-i gazete-i mersul-i ra'nanın bir sütununda mey ve dil-berden bahis-i eş'arın hücn-i fezahati ve mesela Gülistan ve Mesnevi gibi mahassin ahlâka hizmet eder asarın -lisanımıza nakl ü tercüme olduğu halde- der-kâr olan fazilet ve meziyeti hakkında müfid bir makale müitala'a güzar-ı acizi oldu."

"Azizim! Bu arzu-yı şerifin husule yani mey ve dilberden muarra ve müberra olarak asar-ı sofîyye ve makalat-ı hikemiyeden birçok eşar-ı

abdar ve kıymetdarın nakl ü tercümesine sa'y u gayret olunabilir. Bendeniz ise bugünden itibaren vadimi ifaya besmele-keş ibtidar oldum." ifadesinden sonra Muallim Feyzî Efendi, "Elif" başlığının ardından Bâyezîd-i Bestâmî Allah'ın evliyalarındandır. 1261'de irtihâl-i dâr-ı bekâ buyurmuştur, der. Bestâmî'den bir rubai yazar:

*Ruba'i
Hâhî ki resî be-kâm berdâr dü kâm
Yek kâm zi-dünyâ u diger kâm zi-kâm
Nîgû meselî şinev zi-pîr-i Bestâm
Ez-dâne tama' bor ki restî ez-dâm*

Tercüme

Bekâm olmak ister isen iki kadem kaldı, bir kadem dünyadan diğer kadem bekâm olmaktan. Pîr Bestâmîden bu eyü nasihati dinle. Şehavat-ı dünyeviye danesinden tamamını kes ki; idbar tuzağından vareste olasın." Muallim Feyzî Efendi farklı şairlerden beş rubaiyi daha tercüme ederek yazısına son verir.

"Fünun" başlığı altında ilmi makalelere ve haberlere yer verilmektedir. Murad Emrî Efendi'nin daha sonra müstakil bir kitap olarak da yayımladığı "Bursa Kaplıcaları"yle birlikte "Ders-i Eşya" ve "Hukuk" yazıları bu bölümde değinilen konular arasındadır.

"Vilayet Havadisi" başlığıyla Bursa merkez ve civarındaki haberler okuyuculara aktarılmıştır. Bu haberlerden biri hamile bir kadının dövülmesini konu alır: "*Burusa'nın Seyyid Nâsır Mahlesinden Boyacı Rıza nam şahsın zevcesi Münire'yi darp etmesiyle mezburenin hâmil bulunduğu bir buçuk mahluk çocuğunu düşürdüğü...*" (Bursa gazetesi, 49. nüsha, s.4.).

Bu tür haberlerin yanında Bursa'da gerçekleşecek olan kültürel olaylara dair haberlere de yer verilmektedir. Bunlar arasında tiyatro haberleri dikkat çekicidir. Murad Emrî Efendi'nin dönemin valisi Ahmet Vefik Paşa ile ilişkisi son derece iyidir.⁴ Gazetede Osmanlı Tiyatrosu, Osmanlı Dram Tiyatrosu, Komik Hasan Efendi Tiyatrosu'yla ilgili ilan ve haberlere de yer verilmiştir. Bu haberlerden biri 140. Nüshada şöyle duyurulmuştur:

"Salı günü akşamı yani çeharşenbe gecesi 'Salıncak Cezası' gü-lünçlü oyun 4 perde 1. Perde: komedy 2. Perde: kanto Pervez (?) Hanım

⁴ Murad Emrî Efendi'nin ikinci kuşaktan torunu Tunç Aladağlı'nın ifadesine göre Ahmet Vefik Paşa'nın odasına kapıyı çalmadan giren tek kişi Murad Emrî Efendi imiş.

tarafından İstanbul'dan gelen meşhur mösyö Toni'nin 8 kişiden mürekkep orkestra takımı icra-yı ahenk edecektir. Cuma gecesi "Hayırlı nasihat" şarkılı oyun..."

Bursa'daki eğitim faaliyetleriyle ilgili haberlere de sıkça rastlanır. Gazetenin 116. Nüshasında "*Talebenin vezâifine dair*" başlıklı makalede iyi bir öğrencinin nasıl olması gerektiği maddeler halinde anlatılmakta, 117. Nüshada ise "*Mükâfat ve mücazata dair*" başlığıyla öğrencilere verilecek ödül ve cezaların nasıl tesir edeceği anlatılmaktadır. 144. Nüshada "*Zaman-ı şebabın güzzeranı*" adlı yazıda dönemin genç neslinin durumu gözler önüne serilmeye çalışılmıştır. Muhtelif nüshalarda da toplum sağlığı ile ilgili doktorların yazdığı makalelere yer verilmiştir. 121. Nüshada "*Tedavi-yi zükkâm*" ve "*Yanık için çare*" başlıklı yazılar, 142. Nüshada koleraya karşı yapılması gerekenlerin anlatıldığı makale bunlara örnektir. Bursa Gurebâ Hastanesi tabiplerinden Dr.Mehmed Mümtaz Bey de gazeteye yazı yazmaktadır.

"İlanat" başlığıyla genellikle ticari ilanlara yer verilirken satılık, kiralık ev ve benzeri yerlerin ilanlarına da rastlanmaktadır. İlginç bir ilan da saatçi ve yaldızcı Mehmed İlâhi Efendi'nin Cami-i kebir'in sağ cihet minaresi karşısındaki mağazasıdır (*Bursa gazetesi*, 51. Nüsha, s.7). Bir başka ilan da Eski Koza Hanı'nda 7 numaralı mağazada Mostarlı Hacı Hüseyin Ağa'nın ilanıdır. Bu kez Hacı Hüseyin Ağa'nın İstanbul'dan getirmiş olduğu elmas çeşitleri, altın ve gümüş saatler, halı ve basma ve sair, ehven fiyatla satıldığı ilan olunur.

Bursa gazetesinde neşriyat ilanları da önemli yer tutmaktadır. "Yeni kitaplar" başlığı altında *Matbaa-i Emrî*'de basılan kitapların kısa tanım yazılarıyla birlikte fiyatı da bildirilir. Bunlardan biri de "Bursa Kaplıcaları" adlı kitabın ilanıdır. *Bursa* gazetesinin 110. Nüshasında kitabın basıldığı şöyle duyurulmuştur:

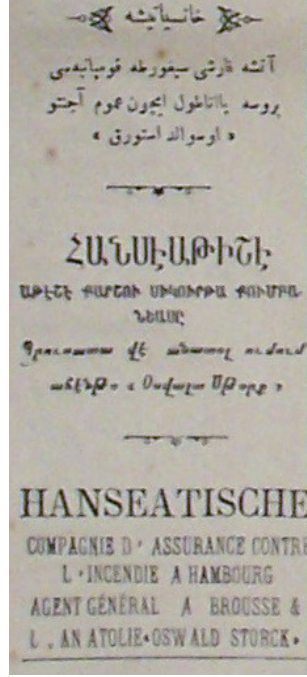
"Bursa Kaplıcaları nam kitap gazetemizde tefrika suretiyle derc edildikten sonra birkaç defa olarak basılmıştır. Bu kitap kaplıcalara girenler için nâfidir. Başlıca mavad-ı münderecesi:

Her kaplıcanın tahlilat-ı kimyeviyesi ile havami ve menafii ve hangi illetlere fayda-bahş oldukları, Kaplıcaya girenlerin ri'ayet etmesi ehem ve elzem olan vesaya-yı umumiye, Kaplıcaların derece-i harareti ile müddet-i isti'mali hangi evkat ve mevasimde daha nafi olduğu, günde kaç kerre girileceği, Kaplıcaya duhûl esnasında iltizam, usul-ı sıhhiyye ile birçok malumat-ı cedideden ibarettir."

“*Derun-ı kitâpta kaplıca sularının faydalı olduğu tadâd olunan hastalıklar nâm-ı hekim Hâzık tarafından tayin kılınmıştır. Fiyatı 5 guruştur.*”

Ayrıca Bursa ve İstanbul’da çıkarılan yeni kitaplar kısa bir süre sonra *Kitaphâne-i Emrî*’ye getirilmekte ve buradan satışının yapıldığına dair ilanlar çıkarılmaktadır. *Bursa*’nın 137. Nüshasında Said Paşa’nın “*Hülâsa-i Mantık*” adlı kitabının neşri şu şekilde duyurulur:

“*Diyarbakirli Said Paşa merhumun telif-girdesi olup Asr Kitaphanesi sahibi Girkâr (?) Efendi marifetiyle tab u neşr edilen Hülâsa-i Mantık nam eser-i müfid şimdîye kadar Türkçe olarak bu ilme dair neşrolunan kütüb-i madulenin zübdesi olmağla her talib-i ilm için mütalaası elzemdir.*”

İstanbul’da çıkarılmaya başlanan yeni gazete ve dergiler de bu bölümde duyurulmaktadır. “*Hazine-i Fünûn*”un çıkışı şöyle duyurulur:

“*Hazine-i fünûn nüshası 10 para seneliği 10 guruştur. Vilayat için seneliği mapuste ücreti yalnız 23 guruştur. Tefrikasıyla beraber 16 sahifeden ibaret fennî ve edebî haftalık risale. Münderecatının ve suret-i tertip ve tabının nefasetine ziyade itina edilecektir. Merkez-i tevzii Der-saadette Asr kitap-hanesi ve Bursa’da Kitaphane-i Emrî’dir.*”

Arakil Matbaası’nın da adı bu vesileyle sık sık geçmektedir. İlânat içinde yabancı dilde olanlara da rastlanmaktadır. Bursa’nın demografik yapısı oldukça çeşitlilik gösterir. Bu çeşitlilik içinde Rum ve Ermeni vatandaşlar da mevcuttur. Buna bağlı olarak da bazı ilânlar Türkçeleriyle birlikte Rumca ve Ermenice olarak da basılmıştır. Bu ilanlardan biri “*Hansiatîşe (?)*” isimli şirketin yangın sigortasıyla ilgili ilanıdır. Gazetede zaman zaman müsabaka, ödül, ilanlarına da rastlanmaktadır. *Bursa*’nın yazar kadrosuna bakıldığında genellikle ilmî ve edebî yazıların muharrirlerinin adı verilirken diğer haber ve yazılarda muharrir adı kullanılmaz.⁵

⁵ *Bursa* gazetesinin 1-150. Nüshalarında adı geçen yazarlar şu şekildedir: Murad Emrî Efendi, Ferâizcizade Şâkir Efendi, Bursa Reji Nâzırı Tevfik

Bursa dışındaki haberler verilirken, “Eskişehir muhabirimiz”, “Kütahya muhabirimiz” gibi ifadeler kullanılmıştır. Diğer yazı ve haberlerin Murad Emrî Efendi ve gazetenin diğer çalışanları tarafından toplanmış olabileceği düşünülebilir.

Murad Emrî Efendi gazeteciliğe ilk adımını 1305’te *Fevâid* ile atmıştır. Gazete ve gazetecilik kavramının henüz yeni yeni anlaşılmaya başlandığı Bursa’da Murad Emrî Efendi’nin bu konuya yabancı olmadığı, *Bursa* gazetesinin muhtelif sayılarında bildirdiğine göre ülkede çıkan birçok gazeteyi takip etmesinden anlaşılmaktadır. Aynı zamanda payitaht İstanbul’a çok sık gidip gelmesi İstanbul’da çıkarılan gazete naşirlerini tanıyarak onları usul yönünde örnek almasına vesile olmuştur. *Bursa*’nın 66. Nüshasında “*Leyle-i miraç*” başlıklı başmakalenin arkasından “*Gazete nedir?*” başlıklı makale yer almaktadır. Bu makalede Murad Emrî Efendi XIX. Yüzyıl Bursa’sında henüz tam olarak sindirilememiş “gazete” kavramını açıklamaya çalışırken gazetenin taşınması gereken özelliklerini ve halk için önemini anlatmaya çalışmıştır. Makalenin ilk cümleleri gazetenin amacını dile getirir:

“*Gazeteler menafi-i ammeye ait olan her hususta ahalimizin vekil-i umumisi ve tercüman-ı efkâridir. Gazeteleri yalnız yalan yanlış bir takım şunat mecmuası olmak üzere telakki etmemelidir.*” (*Bursa gazetesi*, 66. Nüsha, s.2). Daha sonra da gazetelerin yararını anlatmaya devam ederek: “*Tüm dünyadan haberleri halka duyuran yine gazetelerdir. Çocukları ve gençleri ilim tahsil etmeye teşvik eden gazetelerdir. Her güzel şeye vasıta gazetelerdir. Ayrıca gazetelerin ahlâk hususunda olan hüsn-i tesiri asla inkâr olunamaz.*” der.

Murad Emrî Efendi’nin makalenin son kısmında dile getirdikleri ise son derece dikkat çekicidir:

Bey, Şerif Bey, Kolağası Ali Bey, Ahmed Muhtar, Dava Vekili Ömer Şevki, Dava Vekili Ali Rıza Bey, Islahhane Başkâtibi Halil Hâkî Bey, Şevki Bey, İbnül Halil Nâci Bey, Mülazım Ali Servet Bey, Recep Vahyî Efendi, Fehmî Efendi, Ali Rıza Efendi, M. Sami Bey, Merkez Komiseri Hakkı Bey, İsmail Safa Bey, Kadırzade Hüseyin Haşim Bey, Muallim Feyzi Bey, Kolağası Hüsnî Bey, Es’ad Bey, Hâkî Efendi, Rıza Efendi, Ahmed Hamdi Bey, Kânî PaşazadeRıf’at Bey, Ömer Fevzi Bey, Şanî Bey, Ali Ulvi Bey, Bandırma Tabur Kâtibi Hasib Efendi, Muallim Celâl Bey, Mehmet İsmet, Ömer Talib, Ömer Cevdet, Kütahyalı İbnül Aziz Abdullah, Ali Ulvi Bey, Kâmil Bey, Kânizade Hasan Ali, Halil Edib Bey, Muhammed Rasi’, Doktor Hulki Bey, Şevki Bey, Akif Paşazade Reşid Bey, Abdülhakim Bey, A. Faiz Bey, Eski Şehirli Avukat Nazif Bey, Pilevneli Mahmud Beyzade Eyüb Sabri, Feraizcizade Faiz, Abbas Hâverî, Hocasade Rasih, A. Hâzım.

“*Garp ahalisinin çiftçileri bile tevfiü ü aram zamanlarını gazete okumakla geçirdikleri halde vatanımızda okumak yazmak iktidarını haiz olanlardan bazıları henüz gazetelerin ehemmiyetini lâyük olduğu derecede takdir edemiyorlar. Vatana hizmet teaviün ve tenasur ile olur. Teaviün ve tenasur da heyet-i içtimaiyenin yek digeriyle müdavele-i efkâr etmesiyle olur. Bu ise ancak tercüman-ı umumî vazifesiyle mükellef olan gazeteler vasıtasıyla olabileceğinden gazete böyle bir fikir üzerine mütalaa olunmak lâzım gelir.*” (Bursa gazetesi, 66. Nüsha, s.2) demektedir.

Murad Emrî Efendi gazetecilik mesleğini idrak etmiş biri olarak bu idraki okuyucularla da *Bursa* gazetesinin 131. Nüshasında paylaşmak istemiş ve bunu bir cümleyle özetlemiştir:

“*Gazetecilik mesleğinin kavaid-i mahsusası menfaat-i umumiye-dir.*”

SONUÇ

XIX. yüzyıl Bursa kültür hayatını yansıtan en önemli kaynaklardan biri *Bursa* gazetesidir. Gazetede yer alan haberler Bursalıların günlük yaşamını, süreç içindeki eğilimlerini ve değişimlerini yansıtmaktadır. Tarih, edebiyat ve hayatın her köşesindeki günlük yaşam *Bursa*'nın konusu olmuştur. Bursa konulu araştırmaların temel kaynaklarından birini *Bursa* gazetesi oluştururken Bursa basın tarihinin de “resmi olmayan” ilk gazetesi olmuştur. Hemen hemen tüm haberlerde olaylarla ilgili halkın gözünden objektif değerlendirmeler yapılmış, kaynağı belli olmayan haberlere yer vermemeye özen gösterilmiştir.

Gazetecilik mesleğinin temelini oluşturan önemli niteliklerden biri de okumaya olan düşkünlüktür. Murad Emrî Efendi, okumaya olan hevesi, müteşebbis yapısı, hoş görülü fakat tarafsız tutumu ve hepsinden önemlisi mensubu olduğu millete hizmet etme çabasıyla yola çıkmıştır. Bu çaba, onun 1887'den 1912'ye kadar *Bursa*'yı aydınlatan bir kandil olarak Bursalıların duygu ve düşüncelerine tercüman olmasını sağlamıştır.

KAYNAKÇA

1927 Bursa Vilayeti salnamesi (1927), Vilayet Matbaası, Bursa.

Bursa gazetesi 1-150. Nüshalar (1890-1893), Matbaa-i Emrî Bursa.

DUMAN Hasan (2000), *Osmanlı-Türk Süreli Yayınları ve Gazeteleri 1828-1928*, Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı, Ankara.

- KAPLANOĞLU Raif (2006), *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'te Bursa (1876-1926)*, Avrasya Etnografya Yayınları, İstanbul.
- KAPLANOĞLU Raif (2008), *Bursa'nın Alâmet-i Fârikaları*, Bursa Araştırmaları Vakfı, Ankara.
- Mülâzım Abdülkadir (2008), *Bursa Tarihî Kılavuzu*, Bursa İl Özel İdaresi, İstanbul.
- ÖZTAHTALI, İbrahim İmran (2010), *Bursalı Murad Emrî ve Divanı*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (basılmamış doktora tezi), Ankara.